

דף עג

רבי מאיר אומר: ר' אליעזר אומר: רואין את... – התוס' הקשו, כיצד אמר ריש לקיש שלרבי מאיר כל דבר שדרכו להמנות אינו בטל, הלא כאן אמר ר' מאיר שליטרא קציעות בטלה?
 ונראה מדקדוק לשון רש"י (כאן ולעיל עב. ד"ה כל) שסובר לחלק בין דבר שהרבה בני אדם מקפידין למכרו לפי מנין, ומעט אנשים יש שאינם מקפידים – בזה אמר ריש לקיש שאינו בטל לרבי מאיר [בניגוד לדעת ר' יוחנן שרק אם נמכר במנין אצל כולם אינו בטל], ובין דבר שרוב בני אדם אינם מוכרים אותו במנין כגון ליטרא קציעות אלא שקצתם נוהגים כן – שלרבי מאיר בטל. [וזה פירוש לשון הגמרא 'כל דבר שיש בו מנין' – אפילו מעט בלבד. וכן לשון רש"י 'כל שדרכו לימנות כלל' – כלומר שיש בו מנין כל דהו. וזה דלא כמו שפירש ב'צאן קדשים' שמונין אותו בדרך כלל].

להלכה הביא בבית יוסף (יו"ד קי"ג) שלש שיטות: דעת הרמב"ם (מאכלות אסורות טז. וכ"פ בשלחן ערוך שם) לפסוק כחכמים שאין מקדשים אלא ששה דברים, וכן ככרות של בעל הבית – כר' עקיבא. וכתב הרמב"ם שלא דוקא אותם ששה, אלא הכל לפי הזמן והמקום; הדברים החשובים ביותר כרימוני בדין בשעתם – אינם בטלים.

דעת הסמ"ג לפסוק כר' מאיר, מפני שנחלקו אליביה ר' יוחנן וריש לקיש, והלכה כר' יוחנן ד'את שדרכו להמנות'.

ודעת ספר התרומה כרבי יהודה דליטרא קציעות – שכל דבר שיש בו מנין – אינו בטל (וע' בחזו"א ערלה י"א, בנימוקי הכרעת ההלכה של כל אחת מהשיטות הללו).

נראה לכאורה שבכלל 'דבר שבמנין' דברים הנמכרים ביחידות ומחירם נקבע שלא לפי מנין, ובזמננו מצוי הדבר, כגון אבטיח ופירות מיוחדים שרגילים למכרם לפי מנין אבל מחירם קבוע לפי משקל – שכיון שההתייחסות אל הדבר בדרך כלל היא לפי מנין, אינו בטל. כן יש ללמוד ממה שכתב בתרומת הדשן (קג) לענין גרות חנוכה שנתערבו שאעפ"י שנמכרים לפי משקל, אך הואיל ועתה שהם של מצוה מתיחסים אליהם במנין, הרי אלו 'דבר שבמנין'.

ר' אליעזר אומר: רואין את העליונות כאילו הן פרודות והתחתונות מעלות את העליונות – מבואר בתוספות (בד"ה והתחתונות וכן בד"ה ר"מ) שרק מפני שתרומת תאנים מדרבנן [כן היא שיטת התוס', ומחלוקת הראשונים בדבר. ע' בהרחבה ביוסף דעת בכורות נד], לכן מצרפים את כל מה שבעיגול לבטל.

היה מקום לשמוע קצת מדבריהם, מכך שנקטו הסבר זה בפשיטות וללא צורך בראיה כלשהי, ששיעור ביטול תרומה באחד ומאה – מדאורייתא הוא. שהרי אם מדאורייתא בטל ברוב ורק מדרבנן אינו בטל, ניתן להסביר דין זה אף בתרומה דאורייתא. וכן מורה פשטות לשונם להלן (בע"ב בד"ה אלא) ששיעור זה מן התורה. ואולם אין כן דעת הפוסקים, (ע' בר"ן חולין ק; תשובת רשב"א תרצ"ח. וכ"מ ברמב"ם; ראב"ן נג, ועוד). ואף התוס' בכמה מקומות כתבו שמהתורה בטלה התרומה ברוב, ומקרא שדרשו – אסמכתא בעלמא (עתוס' ב"מ נג. נדה מז. וכ"ה בטויו"ד שכג, א). אך יש לציין שבספר 'אור שמח' (מאכלות אסורות טז, טז) רצה לחדש שהוא דין דאורייתא, והאריך בדבר.

ויש לדחות ולומר שאע"פ שמדאורייתא בטל ברוב, פשוט להם לתוס' שבאיסור תורה לא היה ר' אליעזר מיקל להחשיב התחתונות כחשבון אחד ממאה. [ואכן בשפת אמת תמה מדוע מצרפים התחתונות, ורצה לומר שמדובר שמערב הכל יחדיו אחר כך, והקלו כאן לערב לכתחילה כיון שמן התורה בטל כבר ברוב].

(ע"ב) 'אלא ניכבשינהו דניידי ונימא כל דפריש מרובא פרישי' – ואם תאמר, הלא קודם שנניידם כבר נפסלו מטעם 'קבוע', ואם כן כבר נדחו מהקרבה וכיצד יחזרו להכשרם ע"י הניוד? [כן

הקשה ב'בכרתי ופלתי'. ותיריך שקושית הגמרא היא למאן דאמר בעלי חיים אינם נדחים. ואולם קשה על כך מהמשך הסוגיא שמשמע שמדובר כמ"ד בע"ה נדחים].
ונראה שאין זה נחשב 'דיחוי' כלל כיון שכבר מתחילה יש אפשרות לברר את ההתר מתוך תערובת האיסור על ידי עצה זו דנכבשינהו, הרי שמעולם לא נדחה ההתר (קין אורה).
ונראה שאין שייך לומר כאן 'אין מבטלין איסור לכתחילה' בניוד, כיון שאינו מבטל האיסור, אלא גורם לדין 'כל דפריש'.
וע"ע ברכת הובח ושו"ת דובב מישרים ח"ג קלו.

ובבאור 'ניכבשינהו דנייד' כתבו התוס' שיפרשו ממקום קביעותם שלא בפנינו, כי אם בפנינו הלא זה כאילו משכן ממקום הקביעות ואין לו התר. ויש שכתבו שאם נתפור העדר כולו, אע"פ שנתפור בפנינו – אין כאן 'קבוע' (כן כתב הרשב"א בתורת הבית – הביאוהו הב"י והש"ך יו"ד קי סקל"ה). וכן כתב בחק נתן' לפרש [כפירוש נוסף בדברי התוס' כאן].

'שמא יבאו י' כהנים בבת אחת ויקרבו' – פרש"י שמא יורקו הדם או האימורים בבת אחת. וראה בשו"ת אחיעזר (ח"ב יג) שהאר"ך מדוע לא שאלו שמא יש חטו בבת אחת.
ושמא יש לומר, כיון שהם אנשים נפרדים אין חשש במה ששוחטים בבת אחת ויש ביניהם אחד פסול (עט"ו יו"ד קי סק"ט במחלוקת עם הב"י ורמ"א שם). ורק זריקה או הקטרה שכולם על מזבח אחד ניתנים, הרי זה כאילו אדם אחד אוכל את כולם בבת אחת, שודאי יש כאן אכילת איסור.

'אלא מעתה מגיסא אסירא?' – פרש רש"י ז"ל, מאחר והוכשרו על ידי ניוד כל אחד לבדו, וכי יחזור ויצטרפו להיות רוב ולהאסר להקריבן כאחת.

ומשמע מזה שכל שנדו וחל התר על כל אחד ואחד, אפילו חזרו אחר כך ונתערבו כולם – אין האיסור חוזר לחול עליהם. ודבר זה צריך טעם, הלא מכל מקום נתערב האיסור גם כן וכיצד נהפך האיסור להיות התר גמור.

ואכן הרא"ש ז"ל (בחולין פ"ו לו) כתב להוכיח מכאן לסברתו, שתערובת יבש ביבש חד בתרי – מותר לאכלה כולה ביחד, משום שחזר האיסור להיות התר, כמו כאן שהמגיס לא נאסר (וכ"כ הסמ"ק).
אולם נראה שאין זו ראייה מכרחת, כי יש לומר שלא התירו אלא כשרוב החלקים פרוש, אבל אם התערובת כולה קיימת לפנינו, אפשר שאין להתיר כיון שיש כאן איסור ודאי. וכבר נידון הדבר בהרחבה בפוסקים (קין אורה). [אך צ"ב מה מקשה הוא מרבנן לרבא, הלא עדיין יש לגזור שיבואו הכהנים ויקרבו הכל בבת אחת].
הרשב"א חולק על הרא"ש וסובר שאסור לאדם אחד לאכול התערובת כולה בבת אחת. (ע' תורת הבית הקצר ד, א; יב: וע' בתשובות ח"א תשל ובמיוחסות קפב. ומובא ביו"ד קט, א).
והרי"ד (בפסקיו כאן ובתוספותיו לב"ב לא, ועוד) הוסיף שאם אדם אחד אכל את הכל – מביא חטאת, שהרי ודאי אכל חלב. וע"ע פרטי הדינים בחזו"א (יו"ד לו). וע"ע ב'הדושי הגר"ח על הש"ס' סי' סג וסי' קב.

'אלא אמר רבא: משום קבוע' – אע"פ שגם אם יקח מן הקבוע בעצמו אין כאן איסור תורה, שהרי מן התורה גם דבר חשוב בטל ברוב ואין נחשב 'קבוע' מדין תורה אלא כשניכר האיסור במקומו כגון בתשע חנויות (כמש"כ תוס' ורש"י בשם רבו), ואם כן הלא אין גוזרים גזרה לגזרה [ורבא עצמו אמר כן, בשבת יא: – אעפ"כ אין זו גזירה לגזירה אלא גזרה אחת היא, שאם נתיר לו באופן שהם נדים ודאי יקח מן הקבוע, כיון שאין האיסור ניכר (חק נתן)].

א. יש מקום לפרש 'משום קבוע' שלא כפירוש הפשוט שהיא גזרה שמא יקח מן הקבוע, אלא משום שכיון שאין אנשים מבחינים ומבינים החילוק אם נייד אם לאו, הרי זו כהוראה תמוהה לרבים אם נתיר ע"י נידו. ובאיסור כגון זה אין שייך להקשות 'גזרה לגזרה'.

ב. במה שכתבו התוס' שדבר חשוב בטל מן התורה – כן מוסכם על דעת כל הפוסקים (ע' גטין נד; וברש"י; רמב"ם מאכ"א טז, ט; רא"ש חולין פ"ז לה ועוד). וע' בזה במשנה למלך (מעילה ז, ו, משכב ומושב א, ד), שרצה לצדד בדעת התוס' במעילה ובדעת הכס"מ שמן התורה אינו בטל, אך תמה על כך. וע' באגרות משה (קדשים יט) שתמה מאד על צד כזה, וכתב שדברי הבל המה לומר שמן התורה אינו בטל. [ולישב דברי התוס' במעילה – ע' בתשובה מאהבה סי' שלה; שערי ישר ג, כד; שו"ת משיב דבר ח"א לד וח"ב עד. (והובא בחדושי הנצי"ב סוף מעילה); לקוטי חדושי בית מאיר, מעילה].

ואולם מצינו כמה אחרונים שציידו כן; בשו"ת שאילת יעב"ץ (קנח – תשובה מימי חרפו) צידד כן בדעת התוס' במעילה הנזכר. ודרש שם מן הכתוב דרשה מודנפשיה. וכן ע' בדרכי תשובה (ק ס"ק טו) שהביא בשם ספר 'עוגת אליהו' שבריה אינה בטילה מן התורה. וכן הביא שם (קי סק"ה) מ'שנות אליהו' להגר"א (ערלה ג, ג). והביא מאחרונים שתמחו על דבריהם. ג. עוד בענין קבוע כשאין ניכר הרוב והמיעוט – ע' בשערי ישר ג, ד, יא; בית ישי נג.

– אם בהמה אחת או כמה פרושו מהעדר מעצמם, ללא נידו האדם – יש סוברים שמוותרת להקרבה [וכל שכן בבהמות חולין – מותרת לאכילה], שהרי לא גרע בדין תשע חנויות ונמצא בשר – שהוא מותר. ולא גזרו אלא לניידים ולהפרישם, שמא יקח מן הקבוע, אך לא כשפרש מעצמו (כן משמע בשאלות, ויקרא; וכ"מ ברא"ש פרק גיד הנשה כא – בד' השאלות, וכ"מ בתורת הבית להרשב"א ובשו"ת הרשב"א 'המיוחסות' קפא. וכן פסק בשו"ע יו"ד קי, ו. וע' בחדושי הנצי"ב).

ואולם מדברי התוס' (לעיל עא וכן בתוס' וברא"ש חולין צה. וע' בשו"ת הרא"ש כ, יז) משמע שאסור בכל אופן (וכן דעת רש"ל להחמיר. וכ"מ בש"ך וט"ז יו"ד קי, ו). והטעם, מפני שמדין תורה האיסור בטל, גזרו חכמים שאם נתיר בפירוש, יבוא ויקח מן הקבוע. אבל בתשע חנויות לא גזרו שמא יקח מן האיסור, שהרי האיסור ידוע וניכר (עפ"י זבח תודה. ואולם אם לא נודע על האיסור שנתערב אלא לאחר שפרשו זמ"ז – מותר. עש"ך שם סק"ג ובשו"ת אגרות משה יו"ד ח"א כ).

וכן נחלקו בדבר הפוסקים האחרונים להלכה. וע"ע בפירוט השיטות וחילוקי דינים, במובא בסנהדרין פ.

'השתא דאמרי רבנן לא נקריב – אי מקריב לא מרצי' – מובא בשיטה מקובצת (בסוף המסכת, אות ו) מרבנו מנוח שחייב להביא קרבן אחר. וביאר שאף על פי שמן התורה כיפר כבר, ועתה כשמביא חטאת אחרת הרי הוא קרבן פסול מן התורה, וכיצד עקרו חכמים דבר מן התורה ב'קום ועשה', להביא חולין בעזרה? – יש לומר, שכיון שהפקר בית-דין הפקר, הפקירו חכמים את קרבנו ממנו ואינו מתכפר בו כלל, הלכך חייב מן התורה להביא קרבן אחר.

א. צריך לומר שגם כשנתערבו אחד באחד, שאין כאן גזרה דרבנן אלא מדאורייתא אסור לו להקריב מחמת הספק – אם הקריב לא כיפר ומביא קרבן אחר, שחכמים ביטלו את הכשרו מכל וכל, כאילו ודאי לא כיפר. כן משמע מסתימת דברי רבא, שמדבר על כל אופני התערובת. וכן מבואר מדפריך ממשנת קינים, הגם שאין שם גזרה דרבנן.

וע' בט"ז ובהגהות הט"ז (יו"ד קי סק"ב) שכתב לאחר שחכמים אמרו שדבר חשוב אינו בטל, אין כאן דין ביטול וכאילו אסור מן התורה. ואם כי סברתו צריכה באור, עכ"פ י"ל לפי דבריו שאף מהתורה לא נתכפר בקרבן שהביא. ואולם הלא ספק כפרה יש כאן בכל אופן, ועל כרחק צ"ל שהפקיעו ממנו קרבנו ופסלוהו מודאי. או י"ל שקרבן הפסול מצד הספק, נחשב 'אינו ראוי' ודאי (וכמו שהוכיחו האחרונים מב"ב פא. ע' במובא שם ובפסחים פט. וע' או"ש מאכ"א טז, ז).

ומכל זה מבואר שאין ראייה מכאן על שאר פסולין דרבנן שייחשבו כדחויין דאורייתא, אלא דוקא כאן, החשיבוהו חכמים את

האיסור שמדאורייתא, שבמקומו הוא עומד. וכ"מ בתוס' לעיל סח. (ד"ה אימר) דלמ"ד חולין בעזרה דאורייתא אין להביא קרבן אם מדאורייתא הורצה אעפ"י שלא הורצה מדרבנן. וע"ע ביבמות צ ובנוזר כט. ובקרבן אורה שם.

וע"ע בענין זה: חזו"א זבחים יז, טז; קמא לד, ג; אה"ע פו, ד; שערי ישר ג, יד; אור שמח מאכ"א טז, ז; מקדש דוד לג, ב ד"ה ובההיא; שבט הלוי ח"ג קד, ב-ד; חדושים ובאורים יג, יד. וע"ע באחיזעור ח"ד פה – ציוני החזו"א בגליונות האחיזעור.

ב. בספר הר צבי דן בדברי השיטמ"ק כיצד חל ההפקר, הלא לאחר שכבר הקדיש אינו שלו. ופרש על פי מה שאמרו בפרק ראשון שיש בעלות מסוימת על הקרבן לענין כפרתו, ושייך גם בירושה.

וצ"ב, הלא גר שמת ואין לו יורשים – קרבנו קרב, הרי שאין הבעלות מעכבת ההקרבה. ואמנם חטאת אינה קריבה לאחר מיתה לפי שאין כפרה לאחר מיתה, אך מנין שאינה מכפרת כשבעלותו הופקעה. ואולי י"ל שב"ד הפקיעו ממנו את קרבנו ועשאוהו כשייך להם, והרי הוא כגזול מהם את הקרבן בהקרבתו, ושוב אינו מרצה מן התורה.

ובספר אור שמח (פסחה"מ ו, יז) נטה מדברי השיטמ"ק משום שאין שייך לומר 'הפקר ב"ד' כשהוא עצמו אינו יכול להפקיר. ובאר שם בדרך אחרת; או משום שכל העושה על דעת חכמים עושה, והרי אינם מרוצים מקרבן זה, וחסר כאן ב'לרצונכם'. או מפני שיש בכח חכמים לפסול הקרבן, שכיון שאסרו להקריבו, הרי זה כאילו אבד או נטמא הבשר בין שחיטה לזריקה ושוב מן התורה אסור לו לזרוק הדם. נמצאת עקירתם ב'שב ואל תעשה' ולא ב'קום ועשה'.

ובהגהות מצפה איתן פרש 'לא מרצ' – לענין זה שהבשר אסור באכילה, אבל אינו חוזר ומביא קרבן אחר משום 'חולין בעזרה', וכמו שאמרו בכיוצא בזה ביבמות (צ). וכן כתב בחזו"ן איש (קמא לד, ג), שדוקא קרבנות הבאים בנדר ונדבה חייב להביא אחר, אבל לא להקל להביא ספק חולין בעזרה (יש להעיר שלא הזכיר מדברי השיטמ"ק מאומה. וכיו"ב יש בכמה וכמה מקומות בספרי הגאון חזו"א ז"ל. ואכ"מ).

דף עד

באורים בפשט והערות

'אמאי, נימא הך דמית – איסורא מית?' – ואם תאמר מאי קושיא, הלא יש לומר שתנא דמתניתין סובר בעלי חיים נידחים, וכיון שנדחו כולם מהקרבה קודם שמת האחד, שוב אינם ראויים להקרבה. ויש לומר שאין שייך כאן דיחוי כיון שבידו הדבר, להמיתו, ובפרט שכך מצוותו ודינו, ועומד הוא למיתה (עפ"י צאן קדשים; שו"ת דובב מישרים ח"ג קח. עע"ש).

וב'חק נתן' חולק על כך כי בדבר שנראה ונדחה, שלא כבדחוי מעיקרא, הוי דיחוי גם כשהדבר בידו. ועתוס' לעיל לד סע"ב וסוכה לג שבדיחוי שאינו נובע מפסול הגוף כל שבידו לא הוי דיחוי, עכ"פ כשמצוה לתקנו, וצ"ב.

עוד יש לומר שאם אכן זוהי סברת התנא, עדיין קשה מדוע ימותו כולם הלא כשימות האחד נאמר שהאיסור מת והשאר ירעו עד שיסתאבו, ויביא בדמיהן קרבן – שהרי מקדושת דמים לא נידחו. [ואף לדעת הראשונים שגם קדושת הדמים נדחית מהן (ר"ח, ריטב"א) – הלא לשיטתם ודאי סובר תנא דפרקין בעלי חיים אינם נדחים, כמו שכתבו המפרשים להוכיח מהמשך המשניות] (עפ"י שער המלך קרבן פסח ד"ה ד"ה ואולם; פנים מאירות; חק נתן, וע"ש תירוץ נוסף, וכן בקרבן אורה ובשפת אמת ובחשק שלמה).

'לא התיר רבי אליעזר אלא שנים שנים... אנא תרת' קאמינא' – בבאור הסברה – ע' קרבן אורה; חדושים ובאורים יג, טו. ולכאורה נראה שסברתם אינה שייכת אלא בהקרבה על המזבח, ולא באכילה. ואולם הרא"ש (בתשובה כ, יז) כתב זאת גם אודות אכילה. וצ"ע. וע"ע בחזו"א יו"ד לז, ט.